

УДК 911.373:338.43

Кравчук І. І.

кандидат економічних наук, доцент

Житомирський національний агроекологічний університет

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ОЦІНОЧНОГО БАЗИСУ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРОСФЕРИ

У статті розкрито сутність оціночного базису соціально-економічного розвитку агросфери та обґрунтовано напрями його формування і використання у процесах стратегічного планування. Здійснено аналіз причин, що гальмують формування єдиного оціночного базису. Запропоновано методичний алгоритм формування оціночного базису у процесі розробки та реалізації стратегій розвитку агросфери України, що дозволить оптимізувати формування стратегічних планів і програм та забезпечити прозорість для контролю за їх виконанням.

Ключові слова: оціночний базис, агросфера, методи та критерії оцінки, стратегії соціально-економічного розвитку, методичний алгоритм.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Формування оціночних критеріїв соціально-економічного стану агросфери здійснюється у процесі розробки стратегій, планів і програм розвитку аграрного сектору економіки країни і слугує основою для встановлення реальних цілей, досягнення яких позиціонується як пріоритет державного управління та інституціонального забезпечення. Цілі визначаються методом прогнозування показників розвитку складових агросфери (економічної, просторової, соціальної, екологічної, демографічної), а для їх конкретизації використовується інформація державних статистичних органів, науково-дослідних установ, експертних груп та консультаційних фірм (частково).

Результати дослідження методологічного та методичного супроводу формування стратегій і програм розвитку аграрного сектора вітчизняної економіки вказують на існування певної розбалансованості у формуванні і використанні оціночного базису соціально-економічного розвитку агросфери, що спричинено гальмуванням впровадження наукових розробок у практику стратегічного планування. Це призводить до розбалансованості координації розвитку аграрної сфери економіки України на макро- (державному), мезо- (регіональному) та мікро- (локальному) інституціональних рівнях у процесі реалізації стратегій і утруднює оцінку досягнутих стратегічних результатів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питанням теоретико-методологічного забезпечення формування і використання критеріїв, системи оціночних показників соціально-економічного розвитку агросфери присвячені праці відомих вітчизняних і зарубіжних дослідників О. Бородіної, Л. Михайлової, І. Прокопи, М. Орлатого, Л. Шепотько, К. Якуби (критерії оцінки людського потенціалу та просторового розвитку агросфери, показники розвитку соціальної сфери села та сільських територій); О. Ботвіної, О. Гудзь (критерії і показники фінансової стійкості забезпечення сталого та інноваційно-інвестиційного розвитку агросфери); О. Попової, В. Онегіної (обґрунтування чинників сталого розвитку агросфери, стійкого розвитку сільських територій у стратегічній перспективі); Н. Іванової (показники структурної діагностики агросфери та комплексної оцінки регіонального потенціалу); Е. Крилатих, М. Морозова (методика оцінки соціально-трудового потенціалу агросфери); Ю. Лупенка, В. Месель-Веселяка, П. Саблука, В. Юрчишина (алгоритм формування стратегічних цілей та індикаторів розвитку сільського господарства). Однак, багатоаспектність концептуальних поглядів на оцінку стану агросфери потребує продовження досліджень в напрямі формування базових критеріїв та індикаторів її соціально-економічного розвитку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування оціночного базису соціально-економічного розвитку агросфери в контексті його формування і використання при здійсненні стратегічного управління на державному, регіональному і локальному рівнях управління агросферою. До основних завдань відносяться ідентифікація оціночного базису та його структури.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стратегічне планування розвитку галузей національної економіки, зокрема аграрної сфери, передбачає встановлення цілей на перспективу і формування шляхів їх досягнення. Це зумовлює вибір напрямів, критеріїв, показників, якими оперують у процесі оцінки сучасного стану і які стають основою для прогнозних розрахунків. Впродовж тривалого часу увага економістів-аграрників фокусується на теоретико-методологічному, методичному і прикладному обґрунтуванні стратегічного планування соціально-економічного розвитку сільського господарства, села, сільських територій, що спонукає до пошуку методів оцінки, адаптованих до умов їх розвитку із використання різних оціночних показників.

Нині з метою проведення оцінки сучасного стану агросфери на різних рівнях управління використовуються методики регіональної економіки, економічної географії, демографії. Оцінка економічного розвитку передбачає визначення рівнів забезпечення регіону природними ресурсами, господарського розвитку, інвестиційної привабливості, підприємницької активності, розвитку транспортних комунікацій, а основним показником є коефіцієнт територіальної різноманітності природно-ресурсного потенціалу [7]. Для інтегральної оцінки економічного зростання території доцільно використовувати інтегральний темповий індекс економічного зростання, Sigma-показник, індикатор стійкості економічного зростання [10, 12], індекс економічного розвитку Тейла [6]. Кейс-метод (метод конкретних ситуацій) – передбачає опис економічних, соціальних, бізнесових ситуацій на певній території, їх аналізу та розкриття сутності кращої з них [13].

На необхідності розробки індикаторів для оцінки стану сільських територій у конкретних геополітичних і соціально-економічних умовах вказують Е. Волошенко, К. Волошенко, С. Бобильов, які вважають доцільним здійснювати індикативне планування на засадах ієрархії індикаторів різної структури і пропонують такими вважати цільові, регіональні, локальні показники [1, 2]. Для кількісної оцінки сталого розвитку аграрного сектору В. Іванов пропонує використовувати систему показників за групами економічної, соціальної, екологічної стійкості, які відповідають критеріям кількісних вимірів, можуть використовуватись на рівні країни, регіону, галузі, підприємства, спиратись на статистичну звітність [3].

Вважається, що згідно концепції екологічної ємності території доцільно встановлювати урбоекологічні обмеження, що дозволить застосовувати макроекономічний підхід у прогнозуванні економічного обмеження на відтворення сільського населення [8, 9]. Вважаємо доцільним здійснення аналізу соціально-економічного розвитку сільських територій із використанням методу «Паттерн», що дозволить співставляти показники по районам генеральної сукупності, а комплексна оцінка розвитку поєднуватиме у собі набір кількісних і якісних показників, що ґрунтуються на інформаційній базі та аналітичній системі моніторингу економічних, соціальних і природних процесів.

На необхідності ідентифікації та параметризації демоекономічних і демосоціальних взаємодій в регіонах країни наголошують представники Інституту демографії та соціальних досліджень і пропонують використовувати універсальний «демоекономічний» механізм, заданий відносно замкненою структурою демоекономічних, демосоціальних і соціально-економічних взаємодій [5]. Деякі автори доводять, що моніторинг сільського розвитку варто проводити на основі різних джерел інформації – органів державної статистики, міністерств, обласних адміністрацій, результатів репрезентативного опитування учасників аграрного бізнесу, представників сільських територій та вважають, що всі інформаційні та

аналітичні матеріали доцільно звести у два основні блоки. Перший блок має містити аналітичні матеріали, що характеризують внутрішнє середовище сільських територій, другий інформаційно-аналітичний блок має містити матеріали, що характеризують зовнішнє середовище впливу – політичні, територіальні, економічні, соціальні тенденції розвитку, а також дані про потенційні та існуючі ресурси розвитку села [4]. Вищенаведене свідчить про актуальність проблеми методичного забезпечення оцінки стану розвитку агросфери. Однак, незважаючи на велику кількість запропонованих методик, дослідниками здебільшого не конкретизується порядок вибору критеріїв і показників, шляхи їх формування та використання.

У практиці розвинених країн вивчення динаміки сталого розвитку сільських територій опирається на результати статистичного спостереження. У Європейському Союзі розроблено спеціальний перелік соціальних і економічних показників, які використовують для оцінки змін у сільських районах. Для його формування збирають статистичну інформацію більш як за 500 показниками, отриманими різними способами та з різних джерел. Аналізуючи ці показники на чутливість, аналітичну обґрунтованість, відповідність загальноприйнятим поняттям, можливість їх використання як базових для отримання певних розрахункових показників та визначення їх значущості для формування аграрної політики, найчастіше використовують 55 показників, згрупованих за трьома блоками – населення і міграція; соціальний добробут-якість життя; структура економіки і показники економічного розвитку. Вважаємо такий підхід доцільним, оскільки у подальшому ці показники стають основою для розрахунків внутрішніх трансферів структурних фондів агросфери і можуть вважатись оціночним базисом її соціально-економічного розвитку.

В умовах формування і використання оціночного базису розвитку агросфери варто використовувати показники і критерії офіційної статистики, а також формувати галузевий оціночний базис із показниками, які дозволять програмувати досягнення стратегічних цілей та здійснювати бюджетування

стратегій розвитку. Перевагою формування такого базису вбачається можливість використовувати єдині критерії і показники розвитку у національних і регіональних стратегіях. У Стратегічних напрямках розвитку сільського господарства України на період до 2020 року вченими ННЦ «Інститут аграрної економіки» розроблено оціночний базис за єдиним алгоритмом «сучасний стан – стратегічні цілі та індикатори розвитку – основні напрями досягнення стратегічних цілей», у якому відбиваються галузеві особливості агросфери (наприклад, для цілі «збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції» індикаторами розвитку слугуватимуть обсяг виробництва валової продукції у порівняльних цінах 2005 р., рівень споживання основних видів продуктів на одну особу); для цілі «підвищення дохідності сільськогосподарського виробництва» індикатори розвитку – валова додана вартість, норма прибутку сільськогосподарських підприємств; для цілі «розвиток підприємництва і кооперації в сільському господарстві індикаторами вважатимуться кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. сільського населення; кількість зайнятих у підприємницьких структурах різних галузей, що функціонують на селі; частка доходів сільських домогосподарств від підприємницької діяльності та самозайнятості, кількість підприємницьких структур у населених пунктах, кількість кооперативів у сільській місцевості) [11].

Формування й використання оціночного базису соціально-економічного розвитку агросфери має здійснюватись за алгоритмом, впровадження якого у практику стратегічного планування галузі дозволить забезпечити еластичність у порівняльних співставленнях за демографічним, територіальним, економічним, соціальним, екологічним напрямками. З метою удосконалення процесів розробки та реалізації стратегій розвитку агросфери України пропонується методичний алгоритм формування оціночного базису:

1. Встановлення цілей розвитку агросфери на перспективу.
2. Вибір напрямів розвитку (економічний, соціальний, територіальний, екологічний, демографічний).

3. Розробка базових критеріїв за кожним напрямом (на засадах методологічного і методичного супроводу та урахування сучасних і перспективних тенденцій розвитку глобального аграрного соціуму).
4. Вибір методів оцінки і прогнозування.
5. Вибір інформаційних джерел, в яких первинна інформація відображає обрані напрями розвитку і може бути використана для розробки базових критеріїв.
6. Формування оціночного базису за кожним напрямом розвитку із включенням показників, що відображають їх характерні особливості.
7. Формування єдиного оціночного базису.
8. Формування базису прогнозних показників стратегічного плану та розрахунок потреби фінансування для їх досягнення.
9. Розробка алгоритму моніторингу реалізації стратегії із використанням показників і критеріїв єдиного оціночного базису.
10. Підготовка аналітичного звіту про використання оціночного базису із пропозиціями щодо його удосконалення.

Впровадження пропонованого алгоритму у процесі розробки стратегій розвитку агросфери дозволить оптимізувати формування стратегічних планів і програм і забезпечити прозорість контролю за їх виконанням. До того ж, покладання персональної відповідальності на розробників оціночного базису спонукатиме до використання інноваційних підходів у методичному супроводі формування стратегій.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

1. У процесі розробки стратегій, планів і програм розвитку аграрного сектора вітчизняної економіки використовуються оціночні критерії, індикатори, показники, методики, що не відповідають вимогам системного забезпечення формулювання стратегічних цілей і завдань та подальшого моніторингу їх виконання. Це призводить до розбалансованості

координації розвитку аграрної сфери на макро- (державному), мезо- (регіональному) та мікро- (локальному) інституціональних рівнях.

2. У науковому супроводі стратегій розвитку агросфери пропонуються сучасні методики оцінки її стану і прогнозування, зокрема інтегральної оцінки розвитку, оцінки стійкості розвитку, кейс-методи, метод «Паттерн», індикативне планування. Основними методичними підходами пропонується вважати макроекономічний підхід та параметризацію демоекономічних і демосоціальних взаємодій. Однак їх використання утруднюється через відсутність єдиного оціночного базису.

3. Методичний алгоритм формування оціночного базису соціально-економічного стану розвитку агросфери пропонується використовувати у послідовності – від встановлення цілей та показників їх досягнення – до формування базису прогнозних показників та критеріїв оцінювання. Набір показників оціночного базису має бути адаптованим до методик, в яких вони будуть використовуватись.

До перспектив подальших розвідок у цьому напрямі віднесено необхідність теоретико-методологічного обґрунтування формування єдиного реєстру оціночних показників, що слугуватиме основою для формування джерел первинної оціночної інформації.

Список використаної літератури

1. Бобылев С. Н. Индикаторы устойчивого развития: региональное измерение Пособие по региональной экологической политике / С. Н. Бобылев. – М., 2007. – 226 с.
2. Волошенко Е. В. Индикаторы устойчивого развития сельских территорий: региональное измерение / Е. В. Волошенко, К. Ю. Волошенко. – Вестник Российского государственного университета им. Канта. – Вып. 1, 2011. – С. 117-124.

3. Иванов В. А. Методологические основы устойчивого развития региональных социо-эколого-экономических систем. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vestnik-ku.ru/2011/2011-2/3/3.htm>.
4. Меренкова И. Н. Устойчивое развитие сельских территорий: теория, методология. практика / И. Н. Меренкова. А-реф диссерт. на соиск. учен. степ. докт. экон. наук по спец. 08. 00. 05 Экономика и управление народным хозяйством. – Воронеж, 2011. – 18 с.
5. Населення України. Соціально-демографічні проблеми українського села. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 468 с.
6. Раєвська О. В., Бобкова О. Ю. Визначення джерел нерівномірності розвитку регіонів України на підставі розкладання індексу Тейла / О. В. Раєвська, О. Ю. Бобкова // Актуальні проблеми економіки – № 2 (128). – 2012. – С. 200-210.
7. Руденко В. П. Вартісна оцінка природно-ресурсного потенціалу України в сучасних умовах суспільного розвитку / В. П. Руденко // Український географічний журнал. – № 4. – 2009. – С. 25-27.
8. Рогожин О. Г. Методичні аспекти оцінки потенційної чисельності сільського населення України / О. Г. Рогожин // Економіка АПК. 2010. №7. – С. 101-107.
9. Рогожин О. Г. Економічні механізми міграцій та природного відтворення населення: концепція демоекономічної ніші / О. Г. Рогожин // Демографія та соціальна економіка. – 2009. – №1 (11). – С. 61-70.
10. Скрипник А. Бюджетна децентралізація як шлях до Євросоюзу / А. Скрипник, О. Синцова // Економіст. – 2005. – № 3 – С. 27–29.
11. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року /за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 182 с.

12. Dirk B. Agriculture, Development and Urban Bias / Bezemer Dirk, Derek Headey // World Development 36.8:1342 – P. 64.
13. Eisenhardt K. M. Building theories from case study research / K. M. Eisenhardt // The Academy of Management Review, 14 (4). – Oct. – 1989. – P. 532–550.

**КРАВЧУК И. И. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЕ
ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
ОЦЕНОЧНОГО БАЗИСА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО
РАЗВИТИЯ АГРОСФЕРЫ**

В статье раскрыта сущность оценочного базиса социально-экономического развития агросферы и обоснованы направления его формирования и использования в процессах стратегического планирования. Осуществлен анализ причин, тормозящих формирование единого оценочного базиса. Предложен методический алгоритм формирования оценочного базиса в процессе разработки и реализации стратегий развития агросферы Украины, что позволит оптимизировать формирование стратегических планов и программ и обеспечит прозрачность для контроля за их выполнением.

Ключевые слова: оценочный базис, агросфера, методы и критерии оценки, стратегии социально-экономического развития, методический алгоритм.

**KRAVCHUK I. I. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL
SUPPORT FOR THE FORMATION AND USE OF EVALUATIVE BASIS
OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT AGROSPHERE**

This article deals with the essence of the estimated basis of socio-economic development agrosphere and reasonable directions of its development and use in the strategic planning process. The analysis of the causes that impede the formation of a common assessment basis. The methodical evaluation algorithm for

forming a basis in the development and implementation of strategies agrosphere Ukraine that will optimize the formulation of strategic plans and programs and provide transparency to monitor their implementation.

Keywords: evaluation basis, agrosphere, methods and criteria for evaluation of socio-economic development, methodological algorithm.